

GEWETENSVRIJHEID
VOOR DEN
DIENSTWEIGERAAR

GEVOLGD DOOR EEN BRIEFWISSELING MET EEN
ASPIRANT-DIENSTWEIGERAAR

DOOR

HILBRANDT BOSCHMA

„VIA CRUCIS, VIA LUCIS“.

UITGAVE: ADMINISTRATIE „LICHT EN LIEFDE“ — RUURLO

Over het vraagstuk van den „Christelijken doodslag” schreef **HILBRANDT BOSCHMA** de volgende brochures:

Oorlog en Christendom, 3e druk	f 0.30
Het Visioen der Zeven Zegelen. (Uitverkocht).	
De Droom van Moltke, 3e druk	- 0.05
De brief van Ananus over het Doodvonnis van Christus . .	- 0.10
De Vredes-comedie	- 0.10
Het Kruis of het Kanon?	- 0.30
Is het Vrede?	- 0.10

Al deze uitgaven kunnen weer besteld worden bij **Administratie „Licht en Liefde”, Ruurlo. (Giro No. 42539).**

GEWETENSVRIJHEID VOOR DEN
DIENSTWEIGERAAR ?

GEVOLGD DOOR EEN BRIEFWISSELING MET EEN
ASPIRANT-DIENSTWEIGERAAR

DOOR

HILBRANDT BOSCHMA

„VIA CRUCIS, VIA LUCIS“.

UITGAVE: ADMINISTRATIE „LICHT EN LIEFDE“ — RUURLO

GEWETENSVRIJHEID VOOR DEN DIENST- WEIGERAAR, EEN ONMOGELIJK COMPROMIS.

Wanneer men het verwarde kluwen van groote revolutiën of schokkende politieke misdrijven poogt los te wikkelen, dan vindt men daarin meestal als knooppunt een of andere „be-roemde” gevangenis — zoo'n Bastille, of Neva-gevangenis, waar in stilte de bommen werden bedacht, die straks onder de keizerlijke rijtuigen zouden rollen, of de dolken geslepen, die eerlang zouden rooken van koningsbloed.

Sinds den wereldoorlog kunnen ook wij in ons achterlijke vaderlandje ons op het bezit van zulk een nationaal instituut verhoovaardigen. Het staat ergens in het Hollandsche polderland en draagt den onzinnigen naam van fort „Spijkerboor”.

In dit gebouw en zijn filialen hebben sedert 1914 enkele honderden Hollandsche jongens gevangen gezeten en zitten er nóg. Dientengevolge is er rondom dat fort een eigenaardige atmosfeer geschapen. Een politicus, de heer Drion, die de bij politici zeldzaam voorkomende gave van clairvoyance moet bezitten, heeft waargenomen, dat het daar in dat polderland spookt. Er zwerven daar 's nachts geesten rond, — enkele biddende geesten, maar zeer velen, die vloeken en de vuisten ballen — en hij heeft de regeering aangeraden ze te bezweeren. De Tweede Kamer heeft daarop een motie aangenomen, waarin de regeering werd uitgenoodigd, een bezweeringsformulier te ontwerpen in den vorm van een Wetsontwerp tot verzekering van gewetensvrijheid voor „dienst”weigeraars.

We zullen in deze brochure de geschiedenis der z.g. „dienst”-weigeraars-beweging niet in bijzonderheden nagaan, en dus b.v. ook niet al te „curieuselijk” napluizen, hoe het toch komt, dat

zoolang de oorlog duurde slechts enkele schuchtere stemmen in het parlement een goed woord voor deze menschen durfden te doen, terwijl thans opeens de motie-Drion met algemeene stemmen kon worden aangenomen, — of hoe het komt, dat er in Juli 1915 in heel Nederland slechts 50 geestelijken bereid waren, om een request te teekenen, waarin de regeering werd verzocht, gewetensvrijheid te verleen aan degenen, die tegen het plegen van oorlogsgeweld „onoverkomelijke gewetensbezwaren” hadden, terwijl een veel verder strekkende motie in 1922 door een heele predikantenvergadering met roerende eenstemmigheid en onder algemeene geestdrift kon worden aanvaard. Voor zoover dit eigenaardig verschijnsel verstandelijk te verklaren is, zal daarover voor den nadenkende lezer in de volgende bladzijden van zelf wel het noodige licht opgaan. Maar veel verstandelijkheid zit er doorgaans niet achter zulke dingen — zoo min achter het zwijgen, als achter het spreken. Want wat dit laatste betreft, men moge de gemoedelijkheid van de volksziel prijzen, die zich daarin eindelijk — beter laat dan nooit — heeft lucht gegeven — de Kamer had, eenmaal in deze sfeer van gemoedelijkheid rondzwevende, meteen evengoed een motie kunnen aannemen, waarbij de regeering werd uitgenoodigd, een Wetsontwerp in te dienen ter vervaardiging van een perpetuum mobile of ter oplossing van de quadratuur van den cirkel. Het weemoedige feit moet voor iedereen die eerlijk en ernstig over dit vraagstuk heeft nagedacht, duidelijk zijn, dat we hier staan voor de ontzettende tragédie van een strijd tusschen drie partijen: den Staat, het Christendom en het (zich soms onder de schoone namen van Socialisme en Communisme anmeldende) Nihilisme — een strijd, waarin elke partij den oorlog heeft te voeren naar twee fronten, en waarin van weerskanten noch pardon gegeven, noch ook zelfs maar aanvaard kan worden.

* * *

Vooreerst is bekend genoeg, dat er onder de „dienst”-weigeraars vogels zijn van zeer diverse pluimage. Er zijn er, die den doodslag weigeren uit godsdienstige, er zijn er ook die het hoofdzakelijk weigeren uit politieke of economische motieven. Deze laatsten zijn niet à priori tegen het doodslaan.

van menschen, maar alleen tegen het doodslaan van menschen **in dienst van den tegenwoordigen Staat**. Als het ging om de sichtiging van een anderen, (z.g. communistischen) Staatsvorm, dan zouden ze („desnoods“) den doodslag onbeschroomd aangaan. Het is duidelijk, dat deze beide partijen (om een uitdrukking van dr. Kuyper te gebruiken) niet „stoelen op denzelfden wortel des geloofs“. De daad van den eèn staat in het teeken van het „ja“, die van den ander in dat van het „neen“. De een weigert den „dienst“ uit liefde, de andere uit haat.

Met wie van deze twee „feindliche Brüder“ moet de Staat nu een compromis aangaan?

Met de z.g. „Communisten?“ Maar ieder beseft, dat dit voor den Staat gelijk zou staan met de acte van zijn eigen ontbinding te teekenen.

Met de Christenen? O, ja, het is waar, het christendom is in den loop van negentien eeuwen populair geworden! De naam van „een waarachtig christen“ te zijn, is in onze wereld, zelfs een eere naam geworden! Daar is een waas van verheven romantiek, iets bovenaardsch, iets bovenmenselijks om dezen naam heengeweven. Maar laat men voor het Christendom oppassen! De krachtigste en beste Romeinsche keizers hebben er een gevaar voor den Staat in gezien en het op bloedige wijze vervolgd. De slapste en onwaardigste vorsten hebben er een compromis mee gesloten, — met dit gevolg, dat Rome aan het Christendom ten gronde is gegaan, zooals trouwens het Christendom tegelijkertijd aan Rome ten ondergegaan is. Voorts: **Wie is er nog christen?**

Er is niemand, die het **heelemaal** is.

Er is ook niemand of hij is het toch wel zoo'n klein beetje.

Het fatale in de positie van Christus is, dat Hij in deze wereld aan niemand toebehoort, juist omdat Hij toebehoort aan allen. De zuurdesem van het christendom heeft de „drie maten meels“ wel niet doortrokken, maar kan er toch ook niet meer van afgescheiden worden. Want wie kan b.v. het spectrum van een communistische ziel ontleden, zonder te erkennen, dat er ook daàr christelijke lijnen, — en dikwijls schoone en schitterende christelijke lijnen — doorheen loopen? Lijnen, die vooral dóórlichten, als een zaak gelijk de onderhavige in geding komt. Ofschoon ik nooit een rechterlijk verhoor van jonge communistische dienstweigeraars heb bijgewoond, kan ik me levendig

voorstellen, hoe ze vaak met meer ijver dan inzicht, woorden zullen aanhalen van Lenin en van Trotzki, van Karl Marx en van Kautsky, doch ik maak me sterk, dat ze zich, als 't nijpt en wedernijpt, ten slotte toch altijd weer zullen beroepen op de woorden van **Christus** en aan den toon van hun stem en aan den vochtigen glans hunner oogen zal iedere menschenkenner kunnen merken, dat juist **die** woorden hun het diepste in de ziel zijn gezonken.

Welk onnensch zou dan zoo wreed en goddeloos durven zijn, dit beroep op Christus te wraken en tot een jonge menschenziel, die in den alleruitersten nood tot Hem de toevlucht had genomen, te durven zeggen: Gij hebt geen deel aan Hem?

Het vreeselijke van 't geval is, dat de Staat in dezen zijn tegenstanders wel onderscheiden, maar ze niet vanéénseiden kan, en dus wel genoodzaakt is, den een met den ander te laten lijden.

* * *

Nu schijnt de regeering ook niet van zins te zijn zulk een scherpe scheiding te maken, maar vrijstelling van militairen dienst te geven aan allen die daartegen „gewetensbezwaren hebben”. Alleen, het moeten volgens de troonrede, waarin dit Ontwerp aangekondigd werd, **ernstige** gewetensbezwaren wezen.

Deze laatste uitdrukking leidt aan een dubbelsprakigheid, die, naar ik vrees, in het ontwerp zelve zich zal openbaren als dubbelhartigheid.

Gewetensbezwaren toch zijn **altijd** ernstig. Religieus besef betuigt, dat zoodra een bezwaar zich als gewetensbezwaar voor doet, het ook als **ernstig** beschouwd moet worden, ja, als het ernstigste wat er in de wereld is. Maar de groote vraag is: hoe zal een bezwaar zich als gewetensbezwaar legitimeeren?

Het is duidelijk, dat hier alles afhangt van de vraag: Wat is het geweten? Waardoor wordt de snaar van dat geweten aan het trillen gebracht en welke tonen doet het dan uit de diepte van het zieleleven opklinken?

We kunnen in des menschen zieleleven evenals in den aardkorst verschillende lagen en formaties aanwijzen. Hier ligt de formatie van het verstand, daar de laag des gemoeds, elders

de bedding van het gemeenschapsleven. Nu zullen we het mischien wel met elkaar eens zijn, dat de allerdiepste laag, die alle andere formaties en beddingen draagt, de laag des gewetens is. De religieuze mensch zegt, dat dit juist de laag is, waardoor het zieleleven van den mensch in verbinding staat met den Eeuwigen Grond van zijn bestaan. Maar wie zal uitmaken, uit welke zielelaag nu een of andere menschelijke uiting of handeling komt opborrelen? Het kan zijn, dat een roerende predikatie toch niet dieper wortelt, dan in de sfeer van het verstand en dat een koud, verstandelijk en met feiten en cijfers doorspekt oeconomisch of politiek betoog toch opwelt uit de diepte des gewetens.

Maar geen mensch kan in een andermans zieleleven tot die diepte afdalen. En het getuigt evenzeer van Dr. Kuyper's stylistische bekwaamheid, als van zijn psychologische scherpzinnigheid, wanneer hij in „Ons Program” schrijft, dat de Overheid aan een beroep op de consciëntie geen anderen toets mag aanleggen, dan dat zoodanig beroep „niet het vermoeden der achtbaarheid misse”. Wijder had hij waarlijk de kazernepoort wel niet open kunnen zetten! Maar er zullen toch altijd menschen moeten zijn, die bij deze poort op schildwacht staan en beoordeelen moeten, of bij degenen die haar verlaten willen, het „vermoeden der achtbaarheid” werkelijk „niet gemist” wordt. Wie zullen dit oordeel uitspreken? De krijgsraden? Of zal daartoe een gemengde commissie worden gevormd, waarin ook z.g. „antimilitairisten” zitting hebben? Hoe men in dezen ook doen moge, men zal altijd hebben te oordeelen over geestelijke gegevens, die door ieder al naar zijn eigen geestelijke gesteldheid, verschillend zullen worden gewaardeerd. De pur-sang militairist zal des zins zijn, alle gewetensbezwaren met verachting te bejegenen, de volbloed anti-militairist zal geneigd zijn ieder beroep op de consciëntie als „achtbaar” te beschouwen.

* * *

Voorts, als men den „dienst”-weigeraars vrij laat uitgaan, welk equivalent zal er dan in de plaats worden gesteld van den militairen dienst?

Men heeft voorgesteld, om ze aan een anderen arbeid te zetten, die in het belang van de samenleving is. Men zou echter vooraf de vraag moeten stellen, of er wel een andere arbeid is,

die **meer** in het belang der samenleving is, dan die welke zij nu verrichten. Alle dienstweigeraars zouden dan worden saamgebracht in een z.g. Weerloozen-regiment, om te werken aan het onderhoud der zeeweeringen, de drooglegging der Zuiderzee, of het delven van steenkolen. — Maar afgescheiden van andere bezwaren — hoe stelt men zich het dienstverband bij dat regiment voor? Wil men daar den dienst **zwaarder** en **langduriger** maken dan bij de gewone regimenten? Maar dan begaât men reeds onrecht! Dan **straff** men den dienstweigeraar immers reeds, en heeft men de „gewetensvrijheid reeds illusoir gemaakt, want of men iemand straft, door hem in een gevangenis op te sluiten, of hem naar een werk-kolonie stuurt, dat blijft toch lood om oud ijzer. — Wil men eerlijk te werk gaan en beide takken van landsdienst **even lang** en **even zwaar** maken? Maar welke rechtschappen burger- of boerenjongen zou dan niet honderdmaal liever in vreedstijd productieven arbeid verrichten, met het voorrecht in oorlogstijd voor den doodslag bewaard te blijven, dan in vreedstijd een jaar lang nutteloos zijn armen en beenen te moeten uitstrekken op het exercitieveld, en het vooruitzicht in oorlogstijd zijn handen te moeten bevlekken met het bloed van zijn medemenschen? — Wie ziet niet in, dat op deze wijze de Minister van Oorlog al spoedig zijn kazernes ledig zou zien staan, en voor den eigenlijken militairen dienst niet meer dan enkele vechtersbazen van professie zou overhouden?

Laat ons toch eerlijk zijn! Oorlogvoeren is maar niet meer een particulier bedrijf van enkele vorsten onder elkaar, dat ze met meer of minder personeel ondernamen, — veel minder een soort van kinderspel, waaraan men evengoed niét kan meedoen als wél. Oorlogvoeren is iets, dat de Staat in zijn geheel moet doen, of dat hij in 't geheel niet moet doen. Hoe kan een Minister van Waterstaat dulden en goedvinden dat er steenen uit de zeeveering zouden weggenomen worden, juist op het oogenblik, dat de springvloed opkomt en er een orkaan op de kusten staat? En hoe kan een Minister van Oorlog dulden en zelfs wettelijk sanctioneeren, dat de eenheid der natie verbroken zal worden, juist op het oogenblik, dat alles er op aankomt om de kracht van die eenheid ten volle te openbaren?

En hier komen we aan een nieuw bezwaar, nl. dat de Staat wel met de „dienst“-weigeraars een dergelijk accord kan aangaan, maar als het puntje op het paaltje komt, **het toch niet zal kunnen naleven**. Het hooge woord moet er uit: reeds voordat men iets van dit Ontwerp gezien heeft, kan men verzekerd wezen, dat het toch nooit iets anders kan wezen dan een vrome verlakkerij.

Al zou de regeering in vreedestijd tienduizend eeden hebben gezworen, om den leden van het „Weerloozen-regiment“ vrijstelling van oorlogsdienst te verzekeren, zoo zou zij, als er werkelijk een oorlog uitbrak, toch alle tienduizend moeten breken. — Want heeft men zich wel eens ingedacht, welken invloed het bestaan van een dergelijk Weerloozen-regiment achter het front zou hebben op het z.g. „moreel“ van de troepen in de slaglinie? Er is geen twijfel aan, of de laatsten zouden tegen de aan hunne kameraden gegeven vrijstelling in opstand komen en zeggen: „Wij zullen niet dulden, dat een troep uitknijpers met een pijpje in den mond op den bodem der Zuiderzee rondstapt, of met een boek van Leo Tolstoy of een brochure van Hilbrandt Boschma languit in de duinen ligt, terwijl **wij** tot de knieën toe in menschenbloed en menschen-drek moeten rondkruipen in de loopgraven! Samen uit, samen thuis! Als **wij** moeten vechten, dan zullen **zij** ook meedoen, en als **zij** worden vrijgesteld, dan vertikken **wij** het ook!”

Dan zou de Minister van Oorlog wel genoodzaakt zijn, de dienstweigeraars opnieuw in de zeef te doen. Ik stel mij al voor, hoe dat in zijn werk zou gaan. Eerst een ministerieele nota, waarin gevraagd werd, of er onder de Weerloozen geen waren, die „van gedachten veranderd waren“. Dan een nieuwe nota, waarin een wenk wordt gegeven, om deze „verandering van gedachten“ wat te bevorderen. Verzwaring van den dienst. Vermindering van voedsel. Steeds grooter norschheid in de behandeling. Zware straffen voor de geringste overtreding. Een demonstratie van de geplaagden en gesarden beantwoord met de ontbinding van het heele regiment. Een deel der „Weerloozen“ zou op het laatst uit wanhoop er in toestemmen naar het front gestuurd te worden. Een ander deel zou onder vervloeking van God en menschen de wapens keeren tegen degenen die hen verdrukten. Een derde deel zou smeeken om den dood, en, dien niet als gunst kunnende verkrijgen, eindelijk in wan-

hoop de hand aan het eigen leven slaan, overwegende dat het toch altijd nog beter is zichzelf te dooden dan een van zijn medemenschen.

Vandaar dat dit plan ook uit een humanitair oogpunt moet worden afgekeurd. De Barmhartigheid moge het hebben, ontworpen — de Wreedheid zal met de uitvoering ervan worden belast. En hoe barmhartiger het ontwerp was, hoe wreedaardiger in de practijk de uitwerking zal zijn. Zoo heeft men in den afgelopen oorlog in het Duitsche leger weinig of niets gehoord van marteling of terechtstelling van weerloozen, eenvoudig omdat er onder dat volk, dat aan een ijzeren militaire tucht gewoon was, schier geen weerloozen waren. Een enkele feldwebel, die voor het front trad en uitriep, dat Christus het doodslaan van menschen verbiedt, en toen op staanden voet door zijn kolonel werd doodgeschoten. Maar in de Oostenrijksche en Fransche, maar vooral in de Engelsche en Amerikaansche legers hadden dergelijke gevallen talloze malen plaats. En achter het front, waar men de „dienst”-weigeraars niet kòn doodschieten, omdat men daardoor in conflict zou gekomen zijn met de openbare meening, moesten zij dingen lijden, die veel erger waren dan de dood: ze werden opgehangen aan de handen, uren lang bespoten met de brandspuit en in Engeland werden zij in aanraking gebracht met christelijke jonge dames, die hun hare omhelzingen beloofden, als zij „dienen”, d.w.z. als zij dooden wilden, en hen met kippeveeren bestrooiden, als ze bleven weigeren. — En zoo zou het ook in ons land gaan.

Vandaar dat de strengste Minister van Oorlog de barmhartigste is. Maar wij zijn over 't algemeen te lafhartig om streng te durven zijn. Dezer dagen hoorden we van een Russisch weerloos Christen, die tot een landgenoot gezegd had: „Er moeten nu eenmaal leeuwen zijn en er moeten ook lammeren zijn. Maar het ongeluk van de meeste menschen is, dat ze leeuw en lam tegelijk willen zijn.” En daarmee is de mentaliteit van ons geslacht ten volle geteekend. Hoe kenschetsend was in dit opzicht ook de anecdote, die eenige maanden geleden verteld werd aangaande een Minister van Oorlog, bij wien de moeder van een „dienst”-weigeraar kwam, om vrijlating van haar zoon te smeeken, waarop de Minister haar liet zeggen, dat hij „niet thuis was”!! Een Romein zou op den stoep gekomen zijn en gezegd hebben: „Eén van tweeën, Mevrouw! Uw zoon moet

soldaat worden, of hij moet sterven!" Maar wij zijn geen Romeinen meer. En wij zijn ook geen Christenen. Wij zijn slechts Romeinen genoeg, om wreedaardig, en slechts Christen genoeg, om daarbij ook nog tweeslachtig en lafhartig te zijn.

* * *

Maar al zou de Staat hier ook een compromis kunnen aangaan, zoo zou nochtans het Christendom het met fierheid van de hand moeten wijzen.

Als er ééne gedachte is, die den „godsdiens van het kruis" beheerscht, dan is het wel deze, dat de enkelling zijn leven „niet dierbaar houdt voor zichzelf", maar het veil heeft voor de verlossing van de gemeenschap. Het is dan ook uit Christelijk oogpunt wel zeer zuiver gezien, dat de Doopsgezinden voor de vrijstelling van militairen dienst, hun indertijd door Napoleon verleend, eenvoudig bedankt hebben. Een christen kan er niet in berusten, een bevoorrechte positie in te nemen. Hij wil wel meer lijden dan een ander, maar niet **minder**.

Het Christendom vráágt niet om genade. Het bedelt niet aan de deur van Ministers om „vrijstelling om des gewetens wil". Het loopt niet door de stad met borden, waarop staat „Herman Groenendaal moet vrij". Als de verdwaasden, die in zulk een stoet meeloopen, iets begrepen van de zaak, waarom het hier ging, dan zouden ze zeggen: Herman Groenendaal moet **het kruis dragen en sterven**, als hij een Christen wil zijn, en naar de kazerne gaan en menschen de bajonet in den buik leeren steken, als hij **geen** Christen wil zijn.

Zij die de zaak van het Christendom voorstaan, moeten ieder vergelijk in dezen van de hand wijzen, alleen reeds terwille van de eer van hun Meester.

Immers, als de weegschaal zal doorslaan, dan is het niet eens voldoende, dat er **gelijk** gewicht zij, — neen, er moet een overwicht in de schaal worden gelegd. En als Christus ooit zijn zaak tot overwinning zal voeren, dan zal Hij er zijn volgelingen toe moeten brengen, niet slechts om even **zware**, maar om **zwaarder** offers te brengen dan er gebruikt worden in dienst van den Duivel. Kan Hij dat **niet**, dan heeft Hij den strijd reeds bijvoorbaat verloren.

Stel nu: er waren twee jongens, de een was een nationalist,

de ander een christen. De eerste trok uit ten oorlog en zag daar duizendmaal den dood in de oogen; de andere hield zich ondertusschen bezig met stroowisschen in de duinen te poten. Zou, als zij na den oorlog beide thuis kwamen, de laatste niet het knagend besef hebben, tòch een minder offer aan de gemeenschap te hebben gebracht dan zijn kameraad?

De Staat vraagt in tijd van oorlog van den mensch alles, wat hij geven kan. Hij zegt: Offer mij uw godsdienst op en offer mij uw geweten op. Verkracht het beste wat in u is! Wees bereid om menschen, die u niets misdaan hebben, op gruwzame wijze te dooden en wees bereid om zelf op gruwzame wijze gedood te worden!

Ik weet wel, van „anti-militairistische” zijde wordt daartegen aangevoerd, dat dit offer een gedwongen offer is, en het is in die kringen mode om soldaten alleen maar te beschouwen als dom en ongelukkig „slachtvee”. Maar ofschoon er in deze beschouwing een groote kern van waarheid zit, de hèle waarheid is het toch niet! Laat ik het eerlijk uitspreken: Niemand en niets op de aarde is heelemaal slecht — ook het nationalisme niet. Ook als aankomende christenen, — ja, juist als zoodanig, kunnen we een open oog hebben voor de ontroerende schoonheid en liefde die bijv. in zoo menig nationalistisch lied aan den dag treedt en de Volkenbond van den heer Wilson, waarin alle nationale tegenstellingen, naar het heette, op den duur zouden worden opgelost, heeft voorwaar nog geen internationaal Volkenbonds-lied, dat overvloeit van zooveel tranen en gebeden als b.v. het Nederlandsche „Wilhelmus”.*)

Wat in zulke liederen zingt en schreit, is nooit louter slechtheid en boerenbedrog, ook al staat het in dienst daarvan. — En gelijk het met de gevoelens is, die het nationalisme aankweekt, zoo is het ook met de daden, waartoe het aandrijft. — Het militarisme moge berusten op dwang, — geen legercommandant zou iets met zijn troepen kunnen beginnen, als geen enkel soldaat verder wou gaan dan hij geschopt werd. Wie gelezen heeft welk een geduld door de soldaten betoond is in de fransche loopgraven en op de russische sneeuwvelden, wie zich indenkwt wat zedelijke zelfpijniging de mannen moeten hebben ge-

*) Ik zonder hier het eerste vers uit, dat begint en eindigt met een politieken leuegen.

leden, die vrijwillig dienst gingen doen als spionnen, of optraden als bestuurder van duikboot of vliegmachine, die voelt, dat, militaire moed toch nog iets meer is dan een hersenschim. Daar komt in dit alles een grootheid van ziel te voorschijn, die ook door den christen ten volle gewaardeerd moet worden. Wij mogen zeggen, dat het offer gelegd wordt op het verkeerde altaar, dat het berust op een vergissing, — en ieder vredesverdrag brengt aan het licht, dat het een vergissing is — maar dat alles maakt de waardij der **offerande** niet minder en — laat ik maar zeggen: als aankomende christenen zijn wij er maar niet mee klaar, onder het voorzichtig opharken van onze rozenbedjes smalend te spreken van die „onzinnige menschen-slachterij” en ons te verbazen, waarom al die menschen toch niet liever in het koffiehuis zitten dan in de loopgraven! maar wij hebben ons de vraag te stellen: welk offer kan ik nu op mijn beurt brengen dat in grootheid van ziel en in dramatische kracht daar wezenlijk en waarachtig tegenop weegt?

En als we eerlijk willen zijn, dan moeten we erkennen, dat er hier geen ander equivalent bestaat dan het offer van **het leven**. Naar het oude, schijnbaar zoo strenge, en toch in de diepte zoo barmhartige woord: bloed tegen bloed, ziel tegen ziel, leven tegen leven.

De christelijke menschenliefde zal, als zij iets meer dan een doekje voor 't bloeden wil wezen, haar waarachtigheid en echtheid alleen hierdoor kunnen bewijzen, dat zij, liever dan anderen dood te slaan, er vollen vrede mee heeft, zelf doodgeslagen te worden. Zij zal den doodslag weigeren, niet omdat zij zich aan de gemeenschap **onttrekken wil**, maar juist, omdat zij zich daaraan volkomen **wil toewijden**. De christen moet zijn „vaderland” niet **minder**, maar **meer** liefhebben dan een ander. Niemand moet hem kunnen verwijten, dat hij er opuit is, het zichzelf gemakkelijk te maken. Hij zal tot de soldaten die hem tegen den muur van het fort zetten, zeggen: Gij zult **misschien** uw leven geven voor het vaderland, maar ik geef het **zeker**, en ik geef het **nu!**”

Hij zal zich niet verzetten noch protesteeren, noch klagen over eenig hem aangedaan „onrecht”. Trouwens, wie sterft in besef, dat hij onrechtvaardig sterft, die sterft nog niet zooals men sterven moet. Hij sterft nog met een aanklacht in de ziel en zijn bloed blijft na zijn dood nog roepen om wraak. Hoe

zou er dan van zijn dood een zegen kunnen uitgaan? Maar de christen zal sterven met een glimlach op de lippen, vriendelijk en hartelijk tot het laatste oogenblik toe, gelijk de zon, die stervende, nog heel de wereld in glimlachende liefde zegent, Wie zou zulk een sterven niet voor zichzelf en voor zijn kinderen begeren? **Het is de eenige vorm, waarin de dood ten volle aanemelijk is.**

* * *

En hier hebben we dus het bezwaar, dat van christelijke zijde op dit stuk van zaken tegen de regeering moet worden ingebracht: niet, dat zij **te streng**, maar dat zij jegens ons **niet streng** genoeg is! Dit is — om het zonder paradox te zeggen — onze grief, dat de regeering heimelijke **marteling** stelt in de plaats van **eerlijke vergelding** en onze jonge menschen niet in oprechtheid **straf**, doch ze alleen maar **treitert** en **afmat**.

Wij komen er niet tegenop, dat onze kinderen voor het vaderland moeten lijden en sterven, **indien dat lijden en sterven maar waarachtig tot zegen voor de gemeenschap mag strekken**. Maar waar we wèl tegenop komen is, dat men met hen speelt, als de kat met de muis, **dat men hun lijden slaat met onvruchtbaarheid** en hun zedelijk leven met opzet ondermijnt, om hen zoo ten val te brengen, gelijk ik weet, dat er geschied is met een reinen, christelijken boerenjongen, die, met dit duivelachtig doel, te Arnhem in de gevangenis met het allergemeenste rapaille werd opgesloten, waar hij net zoo lang met liederlijke, sexueele praatjes overstelpst werd, tot zijn zedelijk weerkracht gebroken was.

„Ik weigerde niet te sterven, mijnheer”, zoo schreef hij, „maar dat was een marteling, die niet was uit te houden”.

Hij gaf het op en stemde er in toe, hospitaal-soldaat te worden.

Wee U, gij christelijke regeering van Nederland, die er niet tegenop gezien hebt, om, teneinde een **soldatenlichaam** te winnen, een **menschenziel** te verderven! Wat spreekt Gij van vaderlandsliefde? — Gij, die niet schroomt het gansche land met den vloek te bedekken van dit onrecht, dat, zoo zeker als de wolken, die van de aarde zijn opgetrokken, ook tot de aarde wederkeerèn, eenmaal in den vorm van smart en wanhoop op ons vaderland moet terugvallen!

Maar, zal men zeggen, dat was dan toch nog beter, dan wanneer ze dien jongen doodgeschoten hadden!

Zeker, juffrouw Laps! Voor UE en voor UE's zoontje, was dat ook beter geweest. Want UE houdt UE's eigen dierbaar ik, en het ik-je, van den jongenheer Hierónymus Laps voor het allerbelangrijkste dat er in hemel of op aarde te vinden is. Maar er zijn ook menschen, mijn waarde juffrouw, die weten, dat er belangrijker dingen zijn. Menschen, die verstaan dat het niet in de eerste plaats gaat om het stoffelijk leven van den enkelen mensch, maar om de verheerlijking Gods en den zegen voor de gemeenschap. En U zult het misschien niet kunnen begrijpen, maar geloof mij juffrouw Laps: van waarachtig eerlijk en streng toegepast **recht** (zoo goed en zoo kwaad het dan wezen mag) kan zegen uitgaan over een land; lafhartig **geplaag** en **getreiter** echter vernedert en verderft zoowel de regeering, die het doet, als de onderdanen, die het ondergaan moeten en vervult een land met vervloeking en bitterheid, gelijk het is heden ten dage.

„Maar” — werpt men mij tegen (en laat het nu een andere vrouw — mijnentwege een „socialistische” of „communistische” dame zijn, die het woord vraagt, want die zijn nogal gesteld op resultaten) — wat **resultaat** zal zoo'n enkele offerande opleveren? Dat is toch niets anders dan verspilling van energie, die veel beter besteed was in dienst van de **propaganda!**”

Ach ja, Mevrouw die propaganda, nietwaar? En u kent geen andere propaganda, dan die er gemaakt wordt in rookerige zalen, door vlammende redevoeringen, gevolgd door daverend applaus met een „motie” aan het slot en als nagerecht een straatbetooging of een relletje. En u kent geen andere resultaten, dan welke u op uw keukenbalans af kunt wegen, of met een „centimetertje” kunt uitmeten.

Maar, houd uw meetlint gerust in uw werkmandje! Het Christendom hééft geen „resultaten”, Mevrouw! Het Christendom, is — tegen u gezegd en gezwegen — op aarde een heel dubieuze onderneming. Zijn aandeelen staan na 19 eeuwen nog beneden pari. Het stelt zich ten doel om het kwade in de wereld tegen te gaan langs een anderen weg dan door middel van straf en geweld, nl. door middel van het **kruis**, dat is: door het kwade aan zichzelf te laten uitwerken en het zoo door de liefde te overwinnen, maar het schiet met deze onderneming niet hard op. U bent volkomen vrij, om den Man, die dit zaakje op touw heeft gezet en de stuk of drie volgelingen, die Hij tot-

nu toe gehad heeft (waarbij Hij hoopt, of u zelf niet de vierde zoudt willen zijn) voor onpractische dweepers uit te maken. Maar heelemaal bankroet is de zaak óók nog niet. De tijd zal nog moeten leeren wat er van terecht komt. En zooveel heeft de tijd alvast wél geleerd, dat geen groote zaak zonder groote en bloedige offers tot stand komt.

„Und setzet ihr nicht das Leben ein,

„Nie wird euch das Leben gewonnen sein”.

Maar ik heb een wedervraag: Wat resultaat verwacht u van al die Anti-Oorlogsraden, waarin men op groote schaal gepoogd heeft Ons Lieven Heer voor een kwartje per jaar om te koopen, — en van al die congressen van „pacifistische” dames en heeren, — van al die hysterische huldebetoogingen rondom de wereldheilanden van den dag — vandaag Wilson, morgen Harding, overmorgen de heeren Dresselhuys en Van Karnebeek, welke beide laatsten — dit voorspel ik! — nog eens samen den Nobelprijs voor den vrede zullen krijgen wegens hunne ijverige en onvermoeide pogingen, om een wilden appelboom, zonder dat hij geënt wordt, toch zoete, gekweekte vruchten te doen dragen, — of wat resultaat verwacht u van al die lawaaierige „anti”-militairistische betoogingen van menschen, die daarmede slechts één ding klaar en duidelijk betoogen, n.l. wat wasch-echte militairisten zij zelve nog zijn? Al deze pogingen staan in het teeken der zelf-handhaving, terwijl de redding der wereld alleen maar kan plaats hebben en ook alleen maar waard is plaats te hebben in het teeken der **zelf-offerande** en der gehoorzaamheid aan God. „Leest men ook een druif van doornen, of vijgen van distelen”? Zie toch eindelijk eens in, Mevrouw! dat de oude Moltke gelijk had, en dat, bijaldien waarlijk ooit langs een van bovengenoemde lijnen de algemeene vrede tot stand kwam, „de wereld, zonder oorlog, tot een hel zou worden”.

Maar van „succes” gesproken — één succes hebben de stille lijdens en dulders van Christus toch te boeken, n.l. dat ze in elk geval de hoop op de verlossing der menschheid hebben levendig gehouden.

Want waar zou de wereld op dit oogenblik zijn, als er van Augustus 1914 af nimmer van „dienst”-weigering sprake was geweest? Als alle menschen eens even gewillig waren uitgetrokken en de wapens hadden opgenomen, „om den wil van

den Booze te doen"? Als er geen enkele jongeling was geweest, die liever wilde lijden en sterven dan Gods Wet te overtreden? Als allen dien gruwel der gruwelen maar goed hadden geheeten en geen enkele ziel er tegen in verzet gekomen was? — Waarlijk, dan zou het er in de wereld eerst recht treurig hebben uitgezien! Jonge mannen, als die Finsche ingenieur Bolt, die door het tsaristisch bewind vervolgd en daarna door de bolsjewisten levend begraven werd, de honderden en duizenden die in de Engelsche en Amerikaansche legers om Christus' wil geleden hebben, en óók onze eigen jongens op fort Spijkerboor — hoe onzuiver en weinig verheven hun optreden ook vaak geweest moge zijn — hebben tòch een groot werk volbracht!

Ze hebben het zedelijk bewustzijn der menschheid gered.

En daarmee hebben ze tevens haar zedelijke energie in stand gehouden. Want dat wij allen — van de koningin op het Loo af tot den armsten arbeider in de achterbuurten onzer groote steden toe — dat wij na al de gruwelen die we doorleefd hebben, niet wanhopig zijn geworden, maar nog moed hebben overgehouden om opnieuw te gelooven, opnieuw te hopen en verder te worstelen, dat hebben wij — meer dan wijzelfen weten of beseffen, aan hùn armelijke en gebrekkige offerande te danken.

Het conflict tusschen het Christendom en den Staat is wel vreeselijk! Het is niet te verwonderen, dat het ons — daar we toch allen aan **beide** vastzitten — als een nachtmerrie op de ziel drukt en wij wanhopige pogingen aanwenden, om een uitweg te vinden. Men moet wel geen mensch zijn om niet mee te zoeken.

Maar èèn ding moeten wij wel bedenken: als wij ooit een uitweg zullen vinden, dan moeten wij beginnen met **eerlijk** elkaar in de oogen te zien. Dan moet het Christendom niet trachten den Staat te intimideeren tot iets, wat deze krachtens zijn eigen wezen onmogelijk doen kan; en de Staat moet niet trachten het Christendom om den tuin te leiden, maar zij moeten den moed hebben — de eene om eerlijk en onverbiddelijk het offer te vergen, — de andere om het eenvoudig en liefdevol te **brenge**n. En God beware ons voor een plan, als hier werd aangekondigd, waardoor beide, Christendom en Staat, op gelijke wijze lafhartig verraden worden en de wereld nog verwarder en ongelukkiger moet worden dan ze reeds is.

NASCHRIFT.

Nadat bovenstaande regelen geschreven waren, is eindelijk het Wetsontwerp bij de IIe Kamer ingediend. Het geeft ons geen aanleiding tot bijzondere bespreking, daar het er juist zóó uitziet, als door ons verwacht was.

Met warme instemming haalt de minister de woorden van een socialistisch militairist aan, dat men het den dienstweigerars „niet gemakkelijk moet maken”, en te oordeelen naar de hoofdtrekken van zijn Ontwerp, is hij dat ook niet van plan. Immers, zij, die vroeger nog bij minnelijke schikking bij den hospitaaldienst geplaatst konden worden, zullen thans het feit, dat ze zoo brutaal waren hunne gemoedsbezwaren tegen den gewonen dienst uit te spreken, moeten boeten met een half jaar langer dienst! En degenen, die tegen elk militair verband bezwaar hebben, welk misdrijf vroeger vrij geregeld met 9 maanden gevangenis gestraft werd, zullen thans, 12 maanden langer dan hun gewone „dienst”-tijd zou hebben geduurd, moeten staan bij een soort koelie-bataljon.

„De barmhartigheden der goddeloozen zijn wreed”.

Goddeloozen?

Och, neen, minister..... Pontius Pilatus, laat ik billijk zijn ook tegenover u! Gij kunt overigens toch best een geschikt en goedwillig mensch wezen. Waarom niet?

Als het **mogelijk** was, dan zoudt gij wel graag.....

Maar het **is** niet mogelijk!

Net zoo min nu, als negentien eeuwen geleden. Let er op: Gij kunt u niet in zooveel bochten wringen, dat ge Christus vrij krijgt.

„Zoo zal ik hem dan kastijden en loslaten!”

Welzeker, Excellentie, doe u dat! **Kastijd hem!** Dat strekt alvast op afrekening.

Maar ik zeg u: **indien gij dezen loslaat, zoo zijt gij des Keizers vriend niet!** (Joh. 19 : 22).

BRIEFWISSELING MET EEN ASPIRANT
„DIENST“-WEIGERAAR.

**BRIEFWISSELING MET EEN ASPIRANT
„DIENST”-WEIGERAAR.**

Eerw. Heer,

Vergun mij tot U te komen, met een vriendelijk verzoek om raad en voorlichting. Ik hoorde U Zondag tweemaal preeken in onze kerk,*) en de geestelijke gemeenschap, die ik toen met U vond, geeft mij vrijmoedigheid U te schrijven. Uit de kerk gekomen, vertelde mijn kameraad mij nl., dat U ook anti-militairist bent en als zoodanig verscheidene brochures hebt geschreven.

En dit is nu juist de zaak, waar ik den laatsten tijd dikwijls over nadenk en graag wat over lezen wou. Want ik moet over enkele maanden soldaat worden en dit veroorzaakt mij veel strijd. Er is iets in mij, dat mij zegt, dat het militarisme niet goed is en dat wij, door daaraan mee te doen, handelen tegen datgene, wat de Heere Jezus ons geleerd heeft en wat zijn Heilige Geest ook nu nog in onze harten betuigt. Maar er wordt onder christenen zoo verschillend over deze dingen gepraat en daarom zou ik ook graag Uwe gedachten daarover eens weten, om zekerheid te krijgen, wat ik hierin doen moet.

U gaarne bijvoorbaat mijn vriendelijken dank betuigend, enz.

* * *

Geachte Heer,

Terwijl ik U vriendelijk dank voor het vertrouwen, waarmee U tot mij gekomen zijt, moet ik toch zeggen, dat Uw

*) Ter overbodige opheldering diene, dat het een paar heel gewone preeken waren, waarin ook niet met èèn woord over vorenstaande dingen gesproken was.

brief om raadgeving en voorlichting ten deele berust op misverstand. Uw vriend heeft U verkeerd ingelicht... Ik ben geen **militairist** en ik ben óók geen **anti-militairist**, ik ben niets anders dan **evangelist**.

En als zoodanig heb ik den menschen niets anders voorghouden dan die twee eenvoudige woorden, die wij allen van kindsbeen af gekend hebben, nl., dat wij „niet dood zouden slaan” en dat wij „onze vijanden zouden liefhebben”. Dit zijn de beide glazen van het lichtsignaal „onveilig”, dat ik gemeend heb te moeten ophijschen in de dagen, toen ik heel Europa als in een onmetelijk langen sneltrein naar den afgrond zag rijden.

Wilt U nu lezen, hoe de menschen eenerzijds gepoogd hebben, dat licht omlaag te draaien, het te bedekken, of in den spiegel hunner menschelijke wijsheid op te vangen en zoo zijn stralen te breken, of hoe men anderzijds zijn best heeft gedaan, om het recht en klaar te laten glansen over de baan, waarlangs de menschheid ten verderve snelde, dan wil ik U graag de titels van enkele geschriften opnoemen. Die van mijn hand, waarover U met Uw vriend sprak, dragen den naam „Oorlog en Christendom”, „Het visioen der zeven zegelen”, (uitverkocht) „Het Kruis of het Kanon?” „De Droom van Moltke”, „Is het Vrede?” „De vredes-comedie”, „De Brief van Ananus over het Doodvonnis van Christus”. Billijkheidshalve wil ik ook enkele geschriften van de andere zijde noemen. Behalve een heirleger preeken en courantenartikelen, bestaan er een aantal brochures van Dr. J. Th. de Visser „Dienstweigering” en een geschrift van Dr. Wisse, onder denzelfden titel, dat, buiten enkele stylistische verschillen, zoo geheel van denzelfden inhoud is, als dat van Dr. De Visser, dat men wanen zou, dat de auteurs van elkaar hebben afgeschreven. Voorts nog een boekje van Dr. J. C. de Moor. Maar het beste, wat tegen mijn geschriften is ingebracht, vindt Ge m.i. in een polemiek van Dr. Mr. Van de Laar in „Klaroen en Beukelaar”, die ik U hierbij toezend. Een interessant boekje is voorts „Het vraagstuk der weerloosheid van drieërlei standpunt beschouwd”. (Uit het Engelsch. Hollandia drukkerij, Baarn).

Door deze geschriften met elkander te vergelijken, zult Ge eens kunnen nagaan, hoe de roode en witte ballen van het biljartspel der menschelijke meeningen in allerlei richtingen op elkaar afstuiten, langs elkaar heengaan, of in den hoekzak

verdwijnen. Voor één ding wil ik U echter waarschuwen: Als men de waarheid wil vinden, dan moet men niet eenbiljart-queue, maar een wandelstok ter hand nemen en den berg opworstelen, totdat men hoog boven het pro en contra uitkomt op het punt, waar alle aardsche profetengestalten verdwijnen, waar men niets anders ziet, dan Jezus alleen en niets meer verneemt, dan de stem des Vaders, zeggende: Hoort Hem!

Maar Ge vraagt me niet alleen om lectuur, Ge wenscht ook raad te ontvangen wat Ge doen moet.

Mijn antwoord is, dat ik u daarin geen raad kan en mag en wil geven. Dat moet Gij met U zelve uitmaken.

Ik heb immers als evangelist niets anders te doen, dan het noodsignaal op te hangen boven den afgrond. Tedere machinist weet echter, dat het niet geraden is, den trein tot dat alleruiterste punt te laten doorrijden. De rem moet van te voren worden omgehaald. Maar elk moet voor zichzelf weten, wanneer voor hem het oogenblik daartoe gekomen is. Ik ken jonge menschen, die den eisch van eerbied voor de gestelde machten zoover hebben gedreven, dat ze naar de kazerne zijn gegaan, de uniform hebben aangetrokken en zich gewillig hebben geöfend in het schieten op een pop in de gedaante van een mensch, maar die tegelijkertijd beslist aan ieder, die het hooren wilde, verklaard hebben, dat ze in Gods kracht van zins waren, nooit op werkelijke menschen te schieten en die dan ook in een beleefden brief de regeering hebben gewaarschuwd, dat op den dag, waarop er een oorlog uitbrak, zij hun dienst als geëindigd zouden beschouwen. Dit is een zeer ootmoedige, maar tevens zeer gevaarlijke levenshouding. Want blijven dezulken in de kazerne getrouw aan hun belijdenis, dan zullen zij toch wegens het voeren van „anti-militairistische propaganda” in de gevangenis worden gezet; en zwijgen zij, dan zijn ze reeds mede afgeleden op de baan des gewelds. Anderen hebben gemeend, den trein reeds bij het station van de kazerne tot staan te moeten brengen. Nog anderen waren van oordeel, dat ze reeds bij de loting de rem te werk moesten stellen. Gij voelt, hoop ik, hier het onderscheid tusschen een goddelijk, zedelijk postulaat en een verstandelijke, menschelijke consequentie, die daaruit afgeleid wordt. Het goddelijk, zedelijk postulaat is: „Gij zult niet doden”. Dit is voor ons allen gelijk. Daaruit nu leidt het menschelijk verstand verschillende consequenties af. — „Als

ik niet dooden wil", zegt de een, „dan moet ik logischerwijze ook niet excerceeren". „Ik moet", zegt een ander, „ook niet naar de kazerne gaan". „En", meent een derde „ook niet loten of me aangeven". Het verschil in deze consequenties houdt verband met ieders persoonlijke zielsgesteldheid. Het komt ons voor, dat alleen ons verstand ze trekt, maar inderdaad is het iets diepers, — datgene wat de nieuwere wijsgeeren intuïtie noemen. Het is er inderdaad juist zoo mee, als met den machinist op den trein: wààrom hij nu juist op **dit** punt de handel omhaalt, niet een paar seconden vroeger of later, kan hij eigenlijk niet zeggen: hij weet alleen op zeker oogenblik: Nu moet ik ingrijpen! Nu of nooit! — Wee den mensch, die het te laat doet! Zijn levenstrein stort in den afgrond. Maar wee ook den mensch, die het in eigen wijsheid en hoogmoed des harten te vroeg doet en dan genoodzaakt wordt nog een eindje op te stoomen! Ook hij stoomt dan meestal te ver, en tuimelt mede in de diepte.

Vandaar, dat wij elkander in deze dingen nooit „raad" kunnen geven, of elkaanders leven onder een wet stellen en onze eigen levensopenbaring bij een ander kunnen overpoten. Hier geldt het woord: „Alle plant, die mijn Hemelsche Vader niet zelf geplant heeft, zal uitgeroeid worden".

De groote fout van bijna alle orthodoxe schrijvers over dit onderwerp is, dat ze de zaak zetten in het teeken der farizeeuw-sche wettelijkheid en der jezuïtische gevallen-moraal. Ik hoop echter, mijn jonge vriend, dat Gij uwe ziel uit den doolhof dezer verstandelijke spitsvondigheid zult weten vrij te houden en klaar zult beseffen, wat ook Paulus en Augustinus en Maarten Luther en alle grooten in het Godsrijk geleerd hebben, dat wij moeten leven niet onder de **wet**, maar onder de **genade**. De wet is datgene, wat 's menschen hoogmoed **zelf bedacht heeft**; genade is datgene, wat hem **onmiddellijk uit de Eeuwige Bron van alle Kracht en Waarheid toevloeit**. Gij hebt **genade** noodig, mijn vriend, om Gods weg te gaan!

En dat is ook het èènige, wat Gij noodig hebt. Zoolang Gij nog tot **menschen** komt om raad en voorlichting, staat Gij nog niet, waar Gij **moet** staan. Ja ik zou zeggen: zoo lang Gij nog aan iemand vraagt: „Wat moet ik doen?" zoolang „**moet**" Gij nog soldaat worden en dienen.

Toen de heilige Franciscus zijn jongeren uitzond, gaf hij hun

het gebod mede, dat ze, in vreemde landen zijnde, nooit aan iemand den weg mochten vragen, dan aan God alleen.

Doe Gij, mijn vriend, evenzoo. Zie van alle menschelijke raadgevingen en redeneeringen af — óók van de mijne — en neem, nu Gij jongeling zijt geworden, de proef met dat versje, dat Gij waarschijnlijk reeds als kind geleerd zult hebben:

„Wie heeft lust den Heer te vreezen,
 „'t Allerhoogste en eeuwig goed? —
 „God zal zelf zijn Leidsman wezen,
 „Leeren, hoe hij wand'len moet.”

Met hartelijke groeten blijf ik, enz.

Mijn beste jonge vriend,

Heden ontving ik Uw brief, waarin Ge mij mededeelt, dat Ge, na weken van nadenken en strijd, tot het besluit zijt gekomen, om, met Gods hulp, niet slechts niet te „dienen”, maar ook niet naar de kazerne te gaan, doch te wachten, tot men U komt gevangen nemen.

Deze korte mededeeling heeft mij met ontroering vervuld. Ik weet wel, dat het onjuist zou zijn, te zeggen, dat Ge U tot dat besluit door mijn geschriften hebt laten „opruien” of „opstoken”. De zaden van twijfel, of het doodslaan van menschen wel goed was, waren immers reeds in Uw hart aanwezig, toen Gij tot mij kwaamt, en misschien zijt Gij door den Voorlezer in de kerk, die elken Zondag op zoo plechtige wijze het „Gij zult niet doodslaan” voorleest, in even sterke mate „opgestookt”, als door mij.

Ook weet ik wel, dat de ziel des menschen nooit door anderen tot een daad van zelf-opoffering kan worden „opgestookt”. Hier geldt het woord: „Niemand kan iets doen, tenzij het hem van Boven, van den Vader gegeven worde”.

Maar dat neemt niet weg, dat geen enkel verschijnsel op zichzelf staat, maar alle dingen staan met elkaar in verband. Er gaat invloed uit zoowel van de geschriften van de ééne, als die van de andere zijde — ja, er gaat zelfs invloed uit van het zwijgen! Onder den invloed van geschriften als die van Dr.

de Moor, Dr. de Visser en Dr. Wisse zijn onlangs honderd millioen mannen naar het slagveld gegaan en twaalf millioen hunner zijn daar gebleven en hebben er een ellendigen dood gevonden. Hun was door Dr. de Visser geleerd, dat het zoo moest wezen, en Dr. de Moor had hun gezegd, dat ze maar „een Onze Vader moesten bidden en dan in 's hemels naam er op los slaan”.

Nu moge de invloed van òns woord niet zóó groot zijn, maar de eerlijkheid gebiedt te erkennen dat ook ons getuigenis lijden met zich brengt.

En nu schaam ik mij over dat getuigenis niet. Ik weet, dat het niet mijn woord, maar Gods woord is, dat ik verkondigd heb.

Maar men zou wel geen mensch moeten zijn, om niet met een gevoel van oneindigen weemoed vervuld te worden bij de gedachte, dat — wát dan ook de droevige invloed van ánderer geschriften moge zijn — toch **mede** door de kracht van ons woord, dat wij uit liefde tot God en tot alle menschen gesproken hebben, aankomende jongelingen den kruisweg opgaan en dat, terwijl de overheid zoo onrechtvaardig is, **onzelfen ongemoeid te laten**. Terwijl zij indertijd wegens het verspreiden van een slap gesteld strooibiljet een twaalfstal predikanten gevangen heeft gezet, doet zij, alsof ónze geschriften niet bestaan. Waarom zet zij **ons** niet gevangen met U? Indien **Gij** schuldig zijt voor de Wet, hoe oneindig schuldig moest men òns dan wel niet houden, daar men immers aanneemt, dat het niet een **goede** daad is, die Gij verricht, waartoe Gij door den Geest van God wordt aangedreven, maar een slechte daad, waartoe Gij door ons wordt opgestoot.

Daarom kan ik U dezen weg niet laten gaan, mijn vriend, zonder U nogmaals op het hart gedrukt te hebben: „Bedenk wat Gij doet”. — „Want wie van U, willende een toren bouwen, zit niet eerst neder en overrekenet de kosten, of hij heeft hetgeen tot volvoering dient? Opdat niet misschien, als hij het fundament gelegd heeft, en niet kan voleindigen, allen die het zien, hem beginnen te bespotten, zeggende: Deze mensch heeft begonnen te bouwen en heeft niet kunnen voleindigen”. (Luk. 14).

Gij moet vooreerst wel begrijpen, dat Gij een volkomen roemloozen weg zult gaan! Want in alle dingen, beste vriend, is in den laatsten tijd de klad gekomen, — tot zelfs in het martelaarschap toe! Al het mooie is er tegenwoordig af. Men zal

U b.v. niet meer vergunnen om, gelijk in oude tijden de mode was, ten aanschouwe van duizenden menschen een brandstapel te beklimmen, van daar uit de hoogte met medelijdenden glimlach op een oud vrouwtje die een mutserd aan Uw vuur komt toevoegen, terneer te zien, op theatrale toon uit te roepen:

O sancta simplicitas!

om vervolgens onder het zingen van een „Te Deum Laudamus” de eeuwigheid in te gaan.

Men zal, heel nuchter en prozaïsch, beginnen met een „onderzoek in te stellen naar Uw geestvermogens”. Terwijl de doktoren duizenden zieke buspatienten zóó haastig behandelen, dat ze er in één spreekuur wel twintig of dertig de revue laten passeeren en nog minder tijd voor deze menschen hebben dan een veearts heeft voor een ziek varken, zullen ze wèl den tijd hebben, om U heel gewichtig aan een psychologisch verhoor te onderwerpen. Ze zullen U vragen, of Uwe moeder niet voor Uw geboorte een beetje zwaarmoedig geweest is, en of gij niet dikwijls last hebt van droomen, waarin U iemand achterna zit. Ze zullen uw been beprikkelen met den knop van een speld en U vragen, of Ge dat wel voelt. Daarna zullen ze U bij gesloten oogen iets in de hand leggen en U verzoeken te zeggen, of het wol is of katoen, wat Ge daar in de hand hebt.

Ondertusschen zullen anderen zich onledig houden met nasporingen te doen aangaande Uw leven. Alle fouten van Uwe jeugd, alle zwakheden van uw karakter zullen ze U verwijten en overeenkomstig de duivelsche leer, die indertijd reeds door Frederik van Eeden in de „Amsterdammer” verkondigd is, zullen ze U voor oogen houden, dat, daar gij in het ééne niet Gods wil betracht, gij ook niet het recht hebt, in het andere Gods wil te betrachten, en dat Gij, daar Gij geen Christus **zijt**, óók geen recht hebt, U als een soort van Christus **aan te stellen**.

Blijft dat alles vruchteloos, dan zal men u opsluiten in een provoosthok, in den stank van Uw eigen faecaliën. Daar zal men U juist goed genoeg behandelen, om te zorgen, dat Ge geen „martelaar” genoemd kunt worden, en toch slecht genoeg, om U het leven tot een hel te maken. Men zal U niet zooveel doen lijden, dat het U tot **bidden** moet nopen, maar wel zóóveel, dat het er U toe zou kunnen brengen, de heele wereld te **vervloeken**.

Daarbij zult Gij een eenzaam pad gaan. Geestverwanten, die

U zouden kunnen sterken in het dragen van Uw kruis, zullen verre van U gewerd worden. Daarentegen zal men U opsluiten met die lieden die zich „anti-militairist” noemen, maar die er niet tegen opzien, bommen te werpen tegen de woningen van weerlooze menschen. Want ook dit ééne, dat er geschreven staat, moet aan U, als jonge christen, volbracht worden, gelijk het aan Uw Meester volbracht is: „En hij is met de misdadigers gerekend”.

Indien Gij dan meent dien weg te moeten gaan, ga hem dan in groote voorzichtigheid en ootmoedigheid.

Terwijl Gij dit pad betreedt, houd u niet op met iemand te redetwisten, daar zulks Uw eigen kracht verslapt. Onlangs hoorde ik een bevriend predikant zeggen: „Zulke jongens zijn nog te jong om in die dingen een eigen opinie te kunnen hebben”. Dit woord getuigt van onwil. Indien anderen niet te jong zijn om van opinie te wezen, dat ze Gods geboden mogen overtreden, dan zijt Gij voorzeker ook niet te jong, om van opinie te zijn, dat Gij die geboden moet betrachten. Maar wèl zijt Gij nog te jong, om die geboden tegen al de sophismen der valschelijk aldus genaamde wijsbegeerte te verdedigen. Want de Duivel, de Oude Slang, kronkelt zich in vele bochten en Uwe handen zijn nog niet ervaren genoeg, die alle te ontwarren.

Wacht U inzonderheid voor die menschen, die door de regeering gehoord zijn, om de gewetens der jong soldaten in slaap te wiegen en op een dwaalspoor te leiden, namelijk de veldpredikers. Zooals oudtijds de dominicanen en jezuiten in de gevangnissen kwamen tot de martelaren der hervorming, om ze te verstrikken en afvallig te maken, zoo zullen deze veldpredikers tot U komen. Ze zullen beginnen, met op jovialen toon te zeggen, dat ze U niet willen overreden, „o neen, volstrekt niet!” Dat ze „groot respect” hebben voor Uw standpunt, en ook zelf met „heel veel belangstelling” de evangelische geschriften gelezen hebben en er „zeer veel goeds” in gevonden hebben. Maar dat er „een páár punten” in zijn, waarover ze met U, „als ontwikkeld jongmensch, wel graag eens praten wilden”, enz. enz.

Wacht U voor dezulken! „Want ze komen in schaapskleedren tot U, maar van binnen zijn zij grijpende wolven”.

Evenmin kan ik U aanraden, U in twistgesprek te begeven met Uwe rechters. Gij zult U zelve met praten en redeneeren

geen voordeel doen, daar Uw vonnis van te voren immers reeds vast staat. En Gij zult er ook **hun** geen voordeel mee doen. Want Gij weet immers vooraf, dat ze niet een gesprek met U aangaan, omdat ze zelven heil-begeerig zijn, om van U te weten, wat de goede en volmaakte wil van God mocht zijn, doch **alleen** om U te verstrikken en ten val te brengen. En dit doen ze, al wederom, **niet** uit boosaardigheid, maar opdat ze hun eigen geweten niet zouden behoeven te bevleken, door U te veroordeelen. Gij kunt deze menschen niet tot inkeer brengen door praten, maar wel door zwijgen. Zie in dezen ook op het voorbeeld van Uw Heer en Heiland. Indien zelfs Hij, die spreken kon „zooals nooit een mensch gesproken had”, het noodig heeft geacht, voor zijn rechters en de leden van het Sanhedrin te **zwijgen**, hoeveel te meer is dat **noodig voor U!**

Maar Gij moet niet **alleen** **zwijgend**, doch ook **blijmoedig** lijden en dragen. **Bedenk**, dat het offer op zichzelf geen waarde heeft, maar **alleen** de gezindheid en de heilige vreugde, waarmede het offer gebracht wordt.

„Indien gij dan vast”, zegt de Heer, „zalft Uw hoofd en wascht uw aangezicht, opdat het van **de menschen niet gezien** worde, dat gij vast”. Gij schrijft mij, dat Gij reeds nu veel strijd hebt met Uw leeraar, met de ouderlingen der gemeente, ja, ook met Uw ouders en bloedverwanten, en daardoor hebt leeren inzien, hoe ontaard en onwaarachtig het Christendom onzer dagen geworden is”.

Getroost U dat, mijn vriend! Hoor hunne bedenkingen, als Ge kunt, met een goedmoedigen glimlach aan; bedenk dat ze grootendeels **alleen** maar zoo spreken, omdat ze U liefhebben en U graag voor den lijdensweg zouden willen bewaren. Begeef U dus ook niet met hen in debat, maar zie hen veel eerder met een luchtig, schertsend woord over hun kommervolle tegenwerpingen heen te helpen. — Zoolang we over ons lijden nog niet schertsen kunnen, zijn we er nog geen meester over.

Wees vriendelijk jegens allen en God zal U eindelijk genade geven, ook in de oogen dergenen, die U gevangen houden. „Wees alle menschelijke ordeningen onderdanig om des Heeren wil.” „Bid voor degenen die U vervolgen” — „voor koningen en allen, die in hoogheid zijn gezeten”. Bedenk, dat, waar **Gij** niet anders kunt handelen dan Gij doet, ook **zij** niet anders kunnen. Bedenk, dat de wereld èèn is, en dat ook de macht om U te doen

lijden, hun tòch „van den Vader gegeven is”. Dit zal Uwe ziel bewaren, opdat daarin niet te eeniger tijd een wortel der bitterheid opwaarts spruite.

Daartoe is noodig, dat Gij ook Uw geloof in den Staat behoudt. Dit is een punt, waarop ik U met grooten nadruk wijzen wil. Daar is, ook onder de weerlooze Christenen, in de laatste jaren in vele harten bitterheid jegens den Staat opgerezen, als zij zagen hoeveel geweld, onrechtvaardigheid, list en bedrog er van het Staatsleven uitging. En zeker zal ik de laatste wezen, om niet te hopen en te bidden, dat het gemeenschapsleven zich eenmaal mocht komen te kristaliseeren in beter en reiner vormen dan die van den tegenwoordigen Staat.

Maar daarom hebben wij nog niet het recht, den Staat te beschouwen als het absoluut slechte, als het Beest uit den afgrond. Integendeel, deze beschouwing is in den grond der zaak dóór en dóór ongeloovig. Op den bodem van ons Christelijk geloof ligt het optimisme. — Ook al zien we een mensch stelen en liegen en doodslaan en allerlei ongerechtigheid bedrijven, zoo moeten we nochtans niet aan hem wanhopen, maar gelooven, dat hij **in zijn allerdiepste wezen tòch van Gods geslacht is**. En zoo is het ook met den Staat. Al is het, dat we den Staat vele ongerechtigheden zien bedrijven, zoo moeten wij hem toch niet vijandig gezind zijn, maar gelooven dat hij, met al zijn zwakheid en verkeerdheid, toch de drager is van een goddelijke gedachte.

Deze gedachte moeten wij handhaven niet alleen tegen de tenonrechte aldus genaamde communisten, maar, vreemd genoeg, ook tegenover de nationalisten.

Er zal u van nationalistische zijde voor de voeten worden geworpen, dat, daar Gij niet mede wilt doen aan de geweldsdaden van den Staat, Gij óók niet moest willen medegenieten van de voordeelen die het staatsleven oplevert. Gij zoudt b.v. dan óók geen gebruik moeten maken van een weg, die door den Staat is aangelegd enz., maar U liever als Robinson Crusoë moeten terugtrekken op een eenzaam eiland.

Dit argument zou klem hebben, indien geweld het wezen van den Staat ware. Waart Gij b.v. lid eener rooversbende, dan zou de hoofdman recht hebben tot u te zeggen: Indien ge er niet mee op uit wilt gaan, om te moorden en te stelen, dan moest ge maar liever óók geen gebruik maken van de rust en de veilig-

heid in onze tenten of deelen in den buit.

Maar de Staat is naar zijn wezen iets beters dan een „gecivileerde rooversbende”, al is het dat hij zich dikwijls als zoodanig openbaart. Het waarachtige wezen van het Staatsleven is geen geweld en list en uitbuiting. Wie dat zegt, doet iets ergers dan God te lasteren: hij lastert den mensch en de menschheid. Het diepste wezen van den Staat is goedheid en teerheid en samenwerking en zorg voor alles wat zwak en verloren was.

Maar de Staat moet, evenals de enkele mensch, wederom geboren worden, om dit wezen tot openbaring te brengen. En Uwe smarten, mijn vriend, zijn zijne geboorte-weeën.

Dit te onthouden, zal U sterken in het brengen van Uw offer. Want Gij kunt Uw leven niet ten offer brengen voor iets dat absoluut slecht is. Zulk een offer zou immers ook geen zin hebben. Maar wel zal het U gemakkelijk vallen, Uw leven ten offer te brengen voor iets, waarvan Gij gelooft, dat het in zijn diepste wezen toch goed en goddelijk is.

Voorts, vermoei U niet, noch wordt afgeleid door de vraag, volgens welke geestelijke wetten dit offer nu aan de samenleving **ten goede** zal komen. Bedenk, dat, „wie de hand aan de ploeg slaat en omziet” naar wat het resultaat is van zijn arbeid, „onbekwaam is tot het Koninkrijk Gods”. Het is de kerk na twintig eeuwen van filosofisch nadenken, nóg niet gelukt, een verklaring te vinden van de werking van het lijden des Heeren. Hoe zouden wij dan een stelselmatige verklaring kunnen geven van de werking van ons **eigen** lijden? Laat het ons genoeg zijn, te weten, dat die werking **bestaat**. En naarmate wij meer de werking van het liefdeoffer van Christus gevoelen in ons **eigen** hart, naar die mate zal er ook een vast geloof in ons zijn in de werking van **ons** liefdeoffer, dat wij brengen voor de wereld. Ook al zien wij er niets van, we weten toch, dat er geen enkele traan of glimlach verloren gaat.

„Weet: al uw arbeid, uw lijden voor Jezus,
„’t Wordt door Hemzelve geschat naar zijn waard,
„Hij zal in toekomst’ eeuwen ons toonen
„Vruchten van ’t zaad dat wij strooiden op aard!”

In de eerste jaren van den oorlog heeft een ontwikkeld jongeman, Uw broeder en medegenoot in de verdrukking, vele

maanden in de gevangenis gezeten om dezelfde reden, als waarom Gij thans daarheen wilt gaan. Welnu, indien ook Gij dan waarlijk meent dezen weg te moeten gaan, en Gij, na Uwe straf te hebben geleden, weer tot de uwen terugkeert, mocht het dan zijn met dezelfde vreugde, als hem vervulde, toen hij na zijn ontslag uit de gevangenis aan al zijne vrienden schreef:

„Aan hen, die mij gedurende mijne gevangenschap hun „sympathie deden blijken, breng ik daarvoor mijn hartelijken „dank. Het was genade, dat ik dit heb mogen doen, en „bovendien was deze gevangentijd vol zegen. Hem, die „mij iederen dag goed maakte, Wiens juk zacht en Wiens „last licht is, die waarlijk vrij en rijk maakt, die tot de „overwinning leidt en na de overgave alles heerlijker terug- „geeft, — Hem zij dank en lof.”

Met hartelijke groeten, Uw
HILBRANDT BOSCHMA.

Licht en Liefde

is de naam van een blaadje, waarin de redacteur **HILBRANDT BOSCHMA** van maand tot maand het beste tracht te geven wat er door zijn geest gaat. Het verwierf zich in den loop der jaren vele vrienden, ook onder degenen die een heel anderen blik op de wereld hebben dan de schrijver.

Abonnement f 1.50 per jaar.

Uitgave: Administratie „Licht en Liefde”, Ruurlo.

In vele huisgezinnen, waar men treurde over het verlies van een kind, of van iemand in den bloei der jaren, of van een oude van dagen, vond men troost in

Een weinig Balsem

bij 't sterven in 's levens morgen, op 's levens middag,
aan 's levens avond,

door

Hilbrandt Boschma

Prijs f 0.60

Adres van uitgave: Adm. „Licht en Liefde”, Ruurlo.

Giro No. 42539.

„Te zijn of niet te zijn,
„Dat is de groote vraag!
HAMLET.

Laten allen, die over die vraag tot ernstig nadenken gekomen zijn, het boek lezen van

HILBRANDT BOSCHMA OP DE ROZENHOEVE

EENVOUDIGE GESPREKKEN OVER HET LEVEN NA DEN DOOD.

3e vermeerderde druk.

Ingen. f 1.50, in prachtb. f 2.50.

Uitgave: Adm. „Licht en Liefde”, Giro no. 42539, Ruurlo.

We worden hier binnengeleid in een ontwikkeld en liefderijk gezin in den achterhoek van Gelderland en hooren daar rondom den huiselijken haard de groote vraag bespreken van leven en van sterven.

Het is wel iets opmerkelijks, dat in ons verdeelde vaderland dit boek zoowel aan de rechter- als aan de linkerzijde met zooveel eerbied is ontvangen.

„Over het gansche geschrift ligt iets”, schreef Dr. G. H. VAN SENDEN, „van wat GOETHE „reine Menschlichkeit” zou noemen. Enkele „bladzijden zijn van groote aandoenlijkheid. Ik geloof dat weinigen „dit boekje vermogen te lezen zonder er beter door te worden”.